

Životopis etnologa, sociologa i publicista dr. Mirka Kus Nikolajeva (1896. – 1961.)

DOLORES IVANUŠA

Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, Republika Hrvatska

Mirko Kus Nikolajev bio je iz političkih razloga skoro pet desetljeća prešućivan, pa je ostao skoro nepoznat njegov znanstveni i stručni radovi iz etnologije, muzeologije, antropologije, sociologije, kao i njegov životopis. Diplomirao je prirodoslovne znanosti i filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 1924. i doktorirao. U zagrebačkom Etnografskom muzeju (1925.–1933.) vodio je izvaneuropsku zbirku, te objavio niz radova iz područja etnologije, etnografije, muzeologije, antropologije i sociologije. U međuratnom razdoblju bio je podjednako kritičan prema fašizmu i komunizmu. Komunisti su ga smatrali protivnikom – trockistom, a kao ljevičar 1933. otpušten je iz državne službe i uhićen 1940. Dolaskom ustaša na vlast 1941. više puta je uhićen, ali se kasnije uspio zaposliti u knjižnici Glavnog ravnateljstva za promidžbu vlade NDH. Nastavio je objavljivati radove iz etnologije i sociologije, koji su poslije sloma NDH okarakterizirani kao fašistička sociologija. Zato je osuđen na jedanaest godina zatvora s prisilnim radom i pet godina gubitka građanskih prava. Na intervenciju američkog pisca i socijalista Uptona Sinclaira pušten je 1951. iz logora.

Ključne riječi: Mirko Kus Nikolajev, etnologija, sociologija, muzeologija, komunizam, fašizam

Društveno - političke prilike koje su obilježile čitavo prošlo stoljeće, napose njezinu drugu polovinu, uvjetovale su kod nas djelomično ili posvemašnje prešućivanje pojedinih osoba iz znanstvenog i kulturnog života. Jedna takva svakako je Mirko Kus Nikolajev, kompleksna ličnost, intelektualac europskog formata, svestrano obrazovan, sa širokom lepezom interesa i djelovanja.

U vrijeme FNR Jugoslavije obilježen kao trockist i optužen kao suradnik okupatora, osuđen, odrobijao je pet i pol godina u logoru Stara Gradiška, što je rezultiralo prešućivanjem njegova imena i djelatnosti ne samo kao sociologa, već i kao etnologa, antropologa i muzealca. Tako njegova imena nema u enciklopedijama i leksikonima, npr. u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* (1959.), *Enciklopediji Jugoslavije* (1962.), *Enciklopediji likovne umjetnosti* (1964.), *Općoj enciklopediji* (1978.), pa ni u *Hrvatskom općem leksikonu* (1996.).

Sociolozi i povjesničari beogradske provenijencije Vasilije Kalezić, Milan Mitrović i Pero Damjanović 70-tih godina 20. stoljeća donose vrlo oskudne i nepotpune biografske podatke, ali i izmišljene činjenice u svrhu političke diskvalifikacije.¹ U tekstovima u kojima su autori pokušali objektivizirati doprinos Mirka Kusa Nikolajeva sociologiji i u kojima ističu i njegove etnološke radove, biografski podaci također su malobrojni (Božidar Jakšić, Zlatko Gašparović). Ne navode se ni podaci objavljeni još 1930. koji ovim piscima vjerojatno nisu bili poznati.²

U Hrvatskoj se o Mirku Kusu Nikolajevu kao etnologu prvi put piše tek 1987. u *Likovnoj enciklopediji Jugoslavije*. Navodi se da se bavio problemima tradicijske narodne umjetnosti sa stajališta sociologije i problemima migracije u narodnoj umjetnosti.

Od biografskih podataka navodi se datum rođenja i smrti, da je studirao prirodne znanosti i filozofiju, kasnije prehistoriju i antropologiju, te da je bio kustos u Etnografskom muzeju u Zagrebu od 1925. (bez navoda do kada je radio u tom muzeju). U pripadajućoj bibliografiji M. K. N. navodi se pet jedinica. Isti tekst prenesen je u novu *Enciklopediju hrvatske umjetnosti* (1995.), ali se bezrazložno izostavlja bibliografska jedinica "Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umjetnosti" iz 1930. godine. Autorica je vjerojatno izostavila taj naslov zbog riječi "jugoslavenski", iako u tom tekstu Kus Nikolajev piše isključivo o hrvatskoj narodnoj umjetnosti.³ Tekst u *Hrvatskom leksikonu* (1996.) daje dosad najiscrpnije podatke o sociološkom i etnološkom radu Mirka Kusa Nikolajeva, ali biografski podaci su također oskudni.⁴ Međutim, edicija *Tko je tko u NDH – Hrvatska 1941 – 1945* donosi neprecizne i faktografski netočne podatke. Tako je npr. pogrešan navod da je Kus Nikolajev 1934. bio premješten u Skopje i sljedeće godine otpušten, da je nakon proglašenja NDH bio zatočen u Kerestincu, te da je bio iz komunističkog zatvora pušten 1956. (točna godina je 1951.).⁵ Ovim tekstom želimo ispraviti i znatno nadopuniti navedene napise, kako bi se mogao dobiti cjelovit uvid u život i rad Mirka Kusa Nikolajeva.

Životopis Mirka Kusa Nikolajeva bilo mi je moguće istražiti i napisati ponajprije zbog dokumentacije koju je supruga Ženka Kus rođ. Wanderer (1911. - 1996.) sačuvala i pohranila u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici

¹ Vasilije KALEZIĆ, *Pokret socijalne literature (književna studija)*, Beograd 1975., br. 8, 66.-69. i dalje; Milan MITROVIĆ, "Fašistička ideologija kod nas", *Sociološki pregleđ*, vol. XII., 1978. no. 1.-2., 47., 49.-50. i dalje; Pero DAMJANOVIĆ, "Mirko Kus Nikolajev", vidi: Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, tom 5 (septembar 1939 – septembar 1940), Beograd 1978., 303.

² *Preporod* - godišnjak, (ur. P. M. Petrović), Uprava Narodnog dela, Beograd 1930. (bez pag.)

³ Vlasta DOMAČINOVIĆ, "Mirko Kus-Nikolajev", *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, tom 2, JLZ "Miroslav Krleža", Zagreb 1987., 162; *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, LZ "Miroslav Krleža", Zagreb 1995., 497.

⁴ *Hrvatski leksikon*, Zagreb 1996., 666.

⁵ Josip BRATULIĆ, "Mirko Kus-Nikolajev", *Tko je tko u NDH – Hrvatska 1941 – 1945*, Zagreb 1997., 222.

u Zagrebu. Ženka Kus je, uz pomoć i stručne savjete obiteljskog prijatelja Savića Markovića Štedimlije, transkribirala zapise Mirka Kusa Nikolajeva iz logora 1945.-1951. pisane u obliku pisama supruzi, te zajedno s fragmentima autobiografskih zapisa uobličila u "knjigu": Mirko Kus Nikolajev, *Život samotnika – Fragmenti autobiografije*, Zagreb, 1965. "Knjizi" je napisala predgovor, sastavila bibliografiju radova M. K. N. s oko 840 jedinica i bibliografiju napisa o M. K. N. s oko 150 jedinica, zaključno s 1965. godinom.⁶ Poslije njezine smrti knjižnica M. K. N. je predana Hrvatskom državnom arhivu.

Mirko Kus rođen je u Zagrebu 11. svibnja. 1896. u građanskoj obitelji, podrijetlom iz Slavonije. Otac Nikola završio je farmaciju u Zagrebu, a potom je studirao violinu na konzervatoriju u Pragu.⁷ Majka Eleonora, učiteljica, Čehinja, potječe iz praške glumačke obitelji Vojan, čiji je brat bio poznati češki traged Edvard Vojan.

Mirko Kus Nikolajev u svojim autobiografskim zapisima samo jednom rečenicom spominje svoje daljnje pretke: "Otac mi je bio iz porodice Kusovih, koji su se naselili oko polovine 18. st. u Brodu na Savi kao marijaterzijanski graničarski oficiri. Ne visim baš na tradicijama, ali u vrijeme kad malograđanin svake boje zauzima vidne pozicije u društvu, nekako se ponosim činjenicom da mi pređi nisu bili kramari već vojnici".⁸ Poimence spominje samo majku i oca. Naša dosadašnja istraživanja podrijetla porodice Kus ne potvrđuju u cijelosti tu obiteljsku tradiciju. Kod nas rijetko i pomalo neobično prezime Kus nose obitelji ukrajinske narodnosti, doseljene u Slavoniju iz nekadašnje austrougarske pokrajine Galicije. Pradjed Anton Kuss bio je ravnatelj Glavne škole u Brodu na Savi (1822.-1924.), a zatim nadučitelj na Glavnoj njemačkoj školi u Vinkovcima u sklopu "K. und K. slavonsische Gränze" (1826.-1848.).

Djed Miroslav Kuss (Vinkovci, 1829. - Slavonski Brod, 1909.) bio je predstojnik kraljevske zemaljske blagajne u Zagrebu, a nakon umirovljenja preselio se u Brod na Savi, gdje je i umro. Miroslav je ujedno posljednji koji prezime piše kao Kuss.⁹

U povijesnim izvorima 19. st. spominju se časnici Stanislaus i Stephan Kuss, ali za sada ne znamo jesu li bili i u kakvom srodstvu s ovom porodicom Kuss. Obitelj Kus, Nikola, Eleonora i sin Mirko, seli se 1898. ili 1899.

⁶ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb (dalje NSK), Zbirka rukopisa, Ostavština Mirka Kusa Nikolajeva, M. KUS NIKOLAJEV, *Život samotnika – Fragmenti autobiografije*, Zagreb 1965. i dokumentacija.

⁷ Nikola Kus (Zagreb, 1867.-1918.) bio je od 1894. do 1897. profesor violine u Hrvatskom glazbenom zavodu u Zagrebu, a zatim od 1899. do 1917. ljekarnik u Sarajevu.

⁸ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva, M. KUS NIKOLAJEV, *Život samotnika – Fragmenti autobiografije*, Zagreb 1965., 1.

⁹ Miroslav Kuss bio je oženjen Aurelijom rođ. Bogdanović (? 1846. - Slavonski Brod, 1930.), zaslužnom za podizanje Hrvatskog doma u Slavonskom Brodu 1925. godine.

godine iz Zagreba u Bosnu. Nastanjuju se u Sarajevu, gdje je otac Nikola radio kao ljekarnik. Mirko Kus je u Sarajevu završio 4 razreda (niže) gimnazije i prvu i drugu godinu Trgovačke akademije.

U vrijeme organiziranja masovnog pokreta omladine u cilju promjena socijalnih i političkih prilika u Bosni i Hercegovini u sklopu Austrougarske monarhije (pokret će se kasnije prozvati Mlada Bosna), Mirko Kus je bio član tajnog đaćkog udruženja Srpsko-hrvatske nacionalističke omladine Bosne i Hercegovine i neko vrijeme, kao predstavnik đaka Trgovačke akademije i član njihova Centralnog odbora. Nakon atentata na prestolonasljednika Franju Ferdinanda 1914. godine, zajedno sa 65 sarajevskih srednjoškolaca, optužen je “zbog udruživanja 1913. - 14. g. sa smjerom političkog, socijalnog, kulturnog i nacionalnog ujedinjenja Južnih Slavena u samostalnu državu”.¹⁰

U zapisniku istrage Mirko Kus je izjavio: “Ideja srpsko-hrvat. nac-omladine bila je kulturno jedinstvo Srba i Hrvata, dok mi za druge nije bilo ništa

Portret M. Kus Nikolajeva Slavka Kopača

¹⁰ Optužnica Državnog odvjetništva u Sarajevu, vidi: “O nacionalističkom pokretu srednjoškolaca u Sarajevu”, *Književni sever*, (Subotica), sv. 7-9, 1929., 345. U Kraljevini Jugoslaviji upotrebljavao se naziv “Jugoslavenska nacionalna revolucionarna omladina Bosne i Hercegovine” odnosno kasnije kao politički pojam “Mlada Bosna”.

poznato. Do mjeseca maja bio sam u centralnom odboru, nu kada sam vidio, da Srbi od nas Hrvata traže, da se mi nekog dijela svojih nacionalnih osjećaja odrećemo, u čemu sam vidio da rade za Veliku Srbiju, istupio sam iz organizacije. Čuo sam, da su neki đaci u Pragu sastavili program srp.-hrv. nac. organizacije. Inspiracije organizacije bile su svakako iz Beograda, što se najbolje vidilo odatle, da su đaci, koji su u Beograd putovali, dolazili natrag puni ideja, koje su onda u Sarajevu rasprostranjivali. Imena tih đaka, osim Principa i Trifka Grabeža ne mogu se sjećati. Najaktuelnije pitanje bilo je stvaranje neke posebne države, federativne republike, jedne velike slavenske države sa posebnim kraljevstvom”.¹¹

Na tzv. Travničkom procesu osuđen je 24. 6. 1915. na dvogodišnju kaznu s prisilnim radom u Centralnoj kaznionici u Zenici, a u kaznu je uračunano razdoblje provedeno u istražnom zatvoru Sarajeva i Travnik. Prva razočaranja, samoća, okovi, tijesna samica u obliku kaveza, težak 10-satni rad, glad, tifus, supatnici politički zatvorenici i kriminalci - iskustvo koje je stjecao kao 20-godišnjak, ostavilo je trag na cijeli njegov život. Za vrijeme tamnovanja (1915.-1917.) zapisuje tekstove Ernsta Haeckela, Hippolyta Tainea, Stanislaw Przybyszewskog i drugih.¹² Petnaest godina kasnije napisat će: “I kada su se konačno iza mene zatvorila teška gvozdena vrata stupio sam ponovno u život – kao socijalist”.¹³

Nakon izlaska iz robije vraća se s roditeljima 1917. u Zagreb, gdje u siječnju 1918. umire otac Nikola. Iz ljubavi prema ocu svoj prvi objavljeni članak “August Conte kao filozof” potpisuje kao M. Nikolajev, a od 1920. dalje potpisuje se kao Mirko Kus Nikolajev.

Maturirao je u I. realnoj gimnaziji 1919. u Zagrebu kao eksterni đak i iste godine na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisao kolegije iz prirodnih znanosti i filozofije.¹⁴ Jedno vrijeme bio je i na studiju u Grazu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u veljači 1924. obranio je tezu iz graničnog područja psihologije i biologije “Psihološki problem evolucije i biologija vitalnih nizova”, te stekao stupanj doktora znanosti.

Kao student pristupio je socijalističkom pokretu i od 1921. do 1925. predsjednik je Akcijskog odbora Socijalističke omladine Kraljevine SHS sa sjedištem u Zagrebu. Međutim, nakon tog vremena povlači se iz pokreta, ali nastavlja sa suradnjom u socijalističkom tisku.

¹¹ Zapisnik istrage (br. sp. 6558/14), vidi: Božo ČEROVIĆ, *Bosanski omladinci i Sarajevski atentat*, Sarajevo 1930., 246.-247.

¹² NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva, Bilješke iz Travnik i Zenice (10. 8. 1915. – 24. 3. 1917.)

¹³ Mirko KUS NIKOLAJEV, “Grad sivih ljudi. Nakon petnaestgodišnjice travničkog procesa”, *Socijalna misao*, Zagreb, br. 7-8, 1930., 99.-101.

¹⁴ Profesori su mu bili Lazar Car, Krunoslav Babić, Ervin Rössler, Vale Vouk, Dragutin Gorjanović Kramberger, August Langhoffer, Fran Tućan, Vladimir Dvorniković, Albert Bazala, Đuro Arnold, Milan Šenoa, Stjepan Gjurašin, Boris Zarnik i dr.

U Zagrebu je pokrenuo i izdao list *Čovek* (1919.) koji je skoro čitav sam ispunio, ali je izašao samo jedan broj. U njegovoj redakciji izašla su četiri broja lista *Naš pogled* (1922.), uredio je *Crveni kalendar* za 1923., jedan je od urednika lista *Orkan* (1923.-1926.), uredio je *Crveni almanah* (svibanj 1924.), četiri broja časopisa *Pregled* (1927.) i četiri broja časopisa *Socijalna misao* (1933.). Suradivao je u listovima i časopisima: *Pravda*, *Zvono*, *Jugoslavenska njiva*, *Slobodna riječ*, *Slobodna tribuna*, *Bankovni činovnik*, *Bankarstvo*, *Crveni kalendar*, *Grafički radnik*, *Dom i svijet*, *Vijenac*, *Riječ* i dr.

Nakon obrane disertacije 1924. godine bio je na dopunskim studijama u Berlinu, gdje studira ekonomiju, sociologiju i etnologiju. Kao volonter boravi i u berlinskom Museum für Völkerkunde. Heinrich Cunow, profesor sociologije i političke ekonomije na berlinskom sveučilištu, tada jedan od vodećih teoretičara njemačke socijaldemokracije, skreće pozornost Kusu Nikolajevu na jedno novo područje, na etnologiju. Za bolje razumijevanje etnologije studira prehistoriju i antropologiju kod profesora Felixa von Luschna, istraživača starih afričkih kultura. Također sluša predavanja istraživača i etnologa Alberta von Le Coqa, vođu tada poznate ekspedicije u Istočni Turkestan. Sa svom trojicom njemačkih znanstvenika dopisivao se sve do njihove smrti.

Zaposlio se u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu od 1925. do 1927.¹⁵ Kao suplent srednje škole, odlukom ministra prosvjete od 6. travnja 1925. dodijeljeno mu je u Etnografskom muzeju u Zagrebu mjesto muzejskog asistenta.¹⁶ U tom je svojstvu do 6. prosinca 1927. kada je dobiva zvanje kustosa u istom muzeju.¹⁷ Počasni ravnatelj Muzeja u to vrijeme je sâm njegov osnivač Salomon Berger, upravitelj je Vladimir Tkalcic, u zvanju kustosa su Milovan Gavazzi i Zdenka Sertić, akad. slikarica, a muzikolog i povjerenik Muzeja, odnosno vanjski suradnik je Božidar Širola. Nakon skorog odlaska Gavazzija na Filozofski fakultet, Mirko Kus Nikolajev ostaje jedini kustos. Državni stručni ispit pred Komisijom za polaganje stručnih ispita državnih historičkih muzeja položio je 4. travnja 1928. s odličnim uspjehom.

Vrijeme zaposlenja Mirka Kusa Nikolajeva u Etnografskom muzeju u Zagrebu (1925.-1933.) ujedno je i jedno od najznačajnijih razdoblja u povijesti te ustanove. Postavljeni su temelji za njegovu stručno-znanstvenu, skupljačku, izdavačku i izložbenu djelatnost, postavljen prvi stalni muzejski postav.¹⁸

¹⁵ *Zbornik zagrebačke klasične gimnazije 1607 - 1957.*, Zagreb 1957., 1020.

¹⁶ HDA, sign. 512, Etnografski muzej, br. sp. 154/128, k. 9..

¹⁷ Nazivi stručnih zvanja tada još nisu ustaljeni, pa tako postoji naziv "muzejski asistent" i "pristav" za pripravnika, zatim "čuvar (kustos) muzeja", "kustos", pa i naziv "muzejski činovnik" za kustosa. I predšasnik današnjeg Hrvatskog muzejskog društva nosi 1931. naziv "Društvo muzejskih činovnika" (odnosilo se na "kvalificirane činovnike, bivša I kategorija") sa sjedištem u Beogradu. Zagrebački muzealci su 1931. izabrali dr. M. Kusa Nikolajeva za člana uprave Društva.

¹⁸ Nada GJETVAJ, *Etnografski muzej u Zagrebu - u povodu 70. obljetnice*, Zagreb 1989., 22.

Još kao student, a zatim za vrijeme prvih godina rada u Muzeju, Kus Nikolajev objavio je niz radova iz područja etnologije, etnografije, antropologije i sociologije: "O biološkim osnovima sociologije, selekcije i rasne teorije" (1922.), "Etnološka sociologija i historijski materijalizam" (1923.), "Osnovi funkcionalne sociologije" (1924.), "Problemi biološke sociologije" (1924.), "Fridrich Engels" (1924.), "Motiv smrti u primitivnoj plastici" (1927.), "Postanje čovjeka u svjetlu etnologije" (1927.), "Venera iz Willendorfa" (1927.), "Etnografski karakter islamske umjetnosti" (1927.), "Votivi nerotkinja" (1928.), "Rasveta kod seljaka" (1928.), "O poreklu licitarskog srca" (1928.), "Psihološka sadržina seljačke umjetnosti" (1929.), "Hrvatski seljački barok" (1929.), "Ekspresionizam u seljačkoj umjetnosti" (1930.), "Slika sv. Kümmernisse u Velikoj Mlaci" (1930.) itd. Godine 1927. napisao je prvi vodič Etnografskog muzeja "Šetnje kroz Etnografski muzej u Zagrebu".

Mirko Kus Nikolajev intenzivno radi na populariziranju tema iz etnologije i samog rada Etnografskog muzeja putem napisa u tisku, serije predavanja na Radio Zagrebu i javnih predavanja za građanstvo, popraćenih projekcijama na episkopu.¹⁹

U 1928. i 1929. godini redovno se u tisku javlja napisima o zadacima muzeja kao kulturno prosvjetnih ustanova općenito i posebno o zadacima etnografskih muzeja. U povodu prijedloga novog Zakona o muzejima iz 1928. piše o potrebi posebnog studija, koji bi osposobljavao stručnjake za rad u muzejima, kakav je već davno uveden u Njemačkoj, te o potpunoj predanosti svojoj struci i ustrajnom radu, ako se želi da muzeji ostanu na visini znanstvenog instituta.²⁰ Naglašava potrebu zakonskog reguliranja pitanja muzejske službe kao znanstvene i uvođenje sistema rada koji će pogodovati potrebama muzejskih stručnih radnika.

Zalaže se za organiziranje društava prijatelja pojedinih muzeja, po uzoru na Njemačku i Francusku, koja bi promicala i propagirala rad pojedinih muzeja, priređivala predavanja i stručna vodstva, te skupljala materijalna sredstva, kako te ustanove ne bi ovisile samo o državi. Upozorava na teško materijalno stanje muzeja koje sputava svaku njihovu akciju i prosperitet, te je njihovo stanje uspoređivao s onima u inozemstvu: "I tu se ne uzimaju u obzir muzeji velikog stila kao muzeji u Hamburgu, Berlinu nego provincijski muzeji, kao što je na pr. onaj u Halleu, koji raspolaže sa milionskom

¹⁹ Na Radio Zagrebu održao je seriju predavanja: "O primitivnoj kulturi" (1926.), "Etnološki ciklus" (1927.), "Etnološko-sociološki ciklus" (1928.); od predavanja za građanstvo navodimo "Seoba naroda i razvoj hrvatske ornamentike" (1927.), "Primitivizam u narodnoj umjetnosti" (1928.), godine 1931. tečaj pod nazivom "Historija ljudske kulture", predavanja "Smrt u vjerovanju i umjetnosti primitivnih naroda", "Religija u životu i razvoju naroda" (1931.), "Marksizam i individualna psihologija" (1932.), "Sumrak ili preporod Evrope"; u Varaždinu: "Sadržaj i oblici jugoslavenske seljačke umjetnosti" (1931.), "Jesu li 'divljaci' uistinu divljiji?" (1931.), "Etnologija ljubavi" (1932.), "Socijalna pozadina seljačke umjetnosti" (1934.).

²⁰ Mirko KUS NIKOLAJEV, "Problem naših muzeja", *Riječ*, Zagreb, 24/1928., br. 201., 3.; br. 202, 3.

dotacijom dok na pr. naš zagrebački etnografski muzej ima dotaciju od 35.000 dinara godišnje ... Teško je voditi kulturnu utakmicu sa drugim narodima, kad nemamo ni najprimitivnije oružje a to je poznavanje njihove naučne literature. Dok su vani, u Evropi, stavljene u službu muzeja sve moderne tekovine tehnike (Etnografski muzej u Hamburgu), mnogi naši muzeji imaju još naprave koje kao da datiraju /.../ iz kamenog doba ... Bilo bi mnogo lakše rešiti materijalno pitanje muzeja, kada bi javnost za njih pokazala veći interes. Ali ona taj interes ne pokazuje, jer se sami muzeji uz male iznimke mnogo ne brinu, da taj interes u javnosti pobude”.²¹

Prati inovacije muzejske djelatnosti u inozemnim muzejima, upozorava na primjenu tehničkih pomagala, posebno u pedagoške i propagandne svrhe: “Upotreba najmodernijih tehničkih tekovina za propagandu muzeja nastupit će prije ili kasnije. Neki njemački muzeji (npr. u Nürnbergu) upotrebljavaju gramofon kao tumača; propagandi može odlično poslužiti radio, priređivanje skupnih posjeta po zbirkama uz tumačenja, organizacija večernjih predavanja, ev. kratkih tečajeva itd”.²²

U 1929. godini Kus Nikolajev je u Etnografskom muzeju iz temelja preuređio stalni postav izvaneuropske zbirke, radio na preuređenju dvorane s kućnim i poljodjelskim predmetima sela, zbirkom seljačkih igračaka i modela. Nanovo je postavio dvoranu sa zbirkom keramike, te dvoranu s crkvenim odjeljenjem, zbirkom muzičkih instrumenata i predmetima vezanih uz kult i praznovjerje.

Aktivno je sudjelovao na Kongresu slavenskih geografa i etnografa (4.-17.5.1930.), koji je započeo u Beogradu i završio u Zagrebu, a uključivao je i studijsko putovanje Makedonijom (tada zvanom Južna Srbija), Bosnom, južnom Hrvatskom i Slovenijom. Pišući o Kongresu, Kus Nikolajev je upozorio na preširok okvir njegovog rada koji nije vodio računa o oprečnim interesima njegovih sudionika (npr. jednog meteorologa i jednog antropologa!). Upozorio je na nelogično vezivanje etnologije uz geografske discipline, koju su Nijemci prema suvremenim principima znanosti smjestili uz antropologiju i prehistoriju. Osim toga VI. sekcija za etnologiju, sociologiju, demografiju i antropologiju (u kojoj je i sam radio) bila je bez antropologa, prehistorija uopće nije bila zastupana, a na Kongres nije bio pozvan ni jedan jugoslavenski sociolog. Kritički se osvrnuo i na manjkavu obavještajnu službu Kongresa, radi koje javnost nije bila dovoljno obavještena s ovom znanstvenom i kulturnom manifestacijom.²³

²¹ Mirko KUS NIKOLAJEV, “Naši muzeji”, *Narodna starina*, Zagreb 1929., knj. VIII., sv. 20, br. 3, 200.-201.

²² Mirko KUS NIKOLAJEV, “Muzeji i narodna prosveta”, *Riječ*, Zagreb, 27/1931., br. 44, 6.-7.

²³ Mirko KUS NIKOLAJEV, “III. kongres slavenskih geografa i etnografa”, *Socijalna misao*, 3./1930., Zagreb, br. 6., 89.

Kus Nikolajev nastavlja svoje sociološke studije i istovremeno obraća pozornost na probleme etnologije. Tako nastaje niz radova koji se kreću na graničnom području sociologije i etnologije. Posebno ga zanima odnos ekonomskih činioca prema migracijama, koje razrađuje u tekstovima: "Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umjetnosti" (1930.-1931.), "Motiv životnog stabla na obrovačkom koporanu" (1930.), "Beninska plastika i problem migracije" (1931.), "Migracioni putevi seljačkih slika na staklu" (1934.), "Islam i seljačka umjetnost" (1940.) i dr.

U nizu članaka razrađuje i problem odnosa narodne umjetnosti i kućnih zanata: "Obnova narodne umjetnosti za obrt i industriju" (1927.), "Primjena narodne umjetnosti u obrtu i industriji" (1928.), "Problem našeg umjetnog obrta" (1928.), "Organizacija naše kućne radinosti" (1930.) itd.

Razdoblje rada Kusa Nikolajeva u Etnografskom muzeju u Zagrebu predstavlja najplodniji dio njegova života. Objavljuje stručne članke iz etnologije, sociologije, književnosti, umjetnosti, izlaze njegove knjige i prijevodi, uređuje pojedine časopise i knjige, piše predgovore. Izvrstan govornik, skoro svakog dana drži predavanja u Zagrebu i pokrajini (Varaždin, Bjelovar, Osijek, Sl. Brod, Karlovac, Banjaluka, Sarajevo i dr.) koja su bila dobro posjećena.

Pri objavljivanju svojih etnoloških članaka i rasprava Mirko Kus Nikolajev imao je suradnicu slikaricu Zdenku Sertić, čiji su crteži gotovo uvijek pratili njegov tekst.

Radi svoje publicističke djelatnosti sociološkog i političkog karaktera, kao protivnik Aleksandrove diktature, bez obzira na to što se njegov znanstveni rad temeljio na proučavanju hrvatske narodne umjetnosti, dobio je 3. veljače 1933. premještaj u Muzej Južne Srbije u Skopju. Premještaj nije prihvatio i 20. studenog 1933. razriješen je dužnosti.

U svibnju 1934. zaposlio se u Radničkoj komori u Zagrebu kao prosvjetni referent, a od 1937. je upravitelj prosvjetnog odjeljenja.

Mirko Kus Nikolajev spada među najplodnije međunarodne pisce o marksizmu i vjerojatno među prve koji su uviđali veliku opasnost od fašizma.²⁴ U svojim raspravama: "Sociološki obrisi fašizma" (1933.), "Putevi fašizma" (1933.), "Fašizam danas i sutra" (1934.), "Laž rasizma" (1934.), "Antisemitizam bez maske" (1935.), "Građani kod nas" (1935.) i "Hitler - Put Njemačke?" (1936.), "Lenjin, Trockij, Staljin" (veljača 1941.), kao i u nizu manjih članaka, iskazao je svoje antifašističko opredjeljenje, ali je isto tako razotkrivao boljševizam i Staljinovu strahovladu.

Pripadao je europskom reformističkom krilu socijalističkog pokreta i s tih stajališta pisao i zajedno s dr. Božidarom Adžijom uređivao socijalistički časopis *Socijalna misao* (1928.-1933.). Stoga je došao na udar komunista,

²⁴ Božidar JAKŠIĆ, "Jedan problem jugoslavenske kulture i zla sudbina Mirka Kus Nikolajeva", *Sociološki pregled*, Beograd, XIII/1979., br. 2., 80.; Sonja DVORŽAK, "Bibliografija knjiga, brošura i članaka o fašizmu", zbornik *Komunisti o fašizmu*, Zagreb 1976.

koji su ga označili kao propagatora ideja Lava Trockog, te u svojim legalnim (*Književnik*) i ilegalnim listovima (*Proleter*) razvili pravu difamatorsku kampanju. Tako Josip Broz Tito piše: "Mi smo već u prijašnjim brojevima "Proletera" spomenuli neke od tih pojedinaca koji se otvoreno izjašnjavaju da su trockisti, popularišu Trockoga i nabacuju se najodvratnijim klevetama na Sovjetski Savez. To su Kus-Nikolajev, Magdić, Bakula u Zagrebu..."²⁵

Istovremeno su ga maltretirale vlasti i napadali komunisti, a bio je na udaru i desno orijentiranih listova s kojima je vodio žestoke polemike (*Nedjelja, Hrvatska straža, Hrvat, Pravica*), pa kada je sporazumom Cvetković – Maček uspostavljena Banovina Hrvatska, Kus Nikolajev je opet bio uhićen.

Proglašenjem NDH i ukidanjem Radničke komore ostao je bez namještenja. Tijekom 1941. četiri puta ga je uhitilo ustaško redarstvo.²⁶ Oslobođen je zauzimanjem slikarice Zdenke Sertić kod ustaškog pukovnika Tomislava Sertića i zaposlio se u knjižnici Glavnog ravnateljstva za promičbu vlade NDH. Suraduje u dnevnom i periodičnom tisku temama iz etnologije, antropologije i sociologije.²⁷

Godine 1943. ponovno je zatvoren tri mjeseca zajedno sa suprugom u zatvoru na Savskoj cesti pod sumnjom da su namjeravali pobjeći partizanima. Kako sumnja nije dokazana, pušten je i vraćen na posao.

Nakon sloma NDH Mirko Kus Nikolajev je 28. svibnja 1945. uhićen, a nova vlast ga je optužila za suradnju s okupatorom. Od prijeratne oznake propagatora trockizma, sada je M. Kus Nikolajev označen kao propagator fašizma, a sud nalazi uporište u Kusovoj brošuri *Mostovi elite* (1940.) i *Oblici i sadržina hijerarhije* (1942.), te u člancima objavljenim u vrijeme NDH-a: "Rasni sastav Hrvata" (1942.), "Hijerarhija, država i narod" (1945.) i dr. Raspravu "Rase i društvo. Povijesni pojam rase" objavio je pod pseudonimom dr. Nikola Vojan.²⁸

Nakon pet mjeseci zatočenja (logori Kanal, Maksimir, zatvor Ozne) sud je odbacio optužbu za političku suradnju i preinačio je u kulturnu suradnju s okupatorom, koja je bila amnestirana donesenim Ukazom o općoj amnestiji i pomilovanju.

Međutim, ponovno je uhićen 8. siječnja 1946., ali sada je optužba za "kulturnu suradnju" preimenovana u "političku suradnju s okupatorom". U

²⁵ ZAGORAC /Josip BROZ TITO/, "Za budnost i disciplinu u Partiji", *Proleter*, 1937., 11., cit. prema: Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, tom III (mart 1935. - novembar 1937.), Beograd 1977., 99.

²⁶ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva; M. KUS NIKOLAJEV, *Život samotnika - Fragmenti autobiografije*, 1965., 13-27 i u bilješkama "Zatvori" detaljno opisuje svoja zatvaranja u vrijeme NDH. Uhićen 1941. po ustaškom redarstvu bio je u zatvoru u Đorđičevoj ul., u ljetu iste godine držan kao taoc u zatvoru u ul. Račkog, a 1943. u zatvoru na Savskoj cesti.

²⁷ Suraduje u listovima: *Spremnost, Neue Ordnung, Preporod, Nedjeljne vesti, Suradnja, Hrvatski krugoval, Hrvatska mladost, Novine, Hrvatski narod, Hrvatska misao*.

²⁸ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva; objavljen prvi dio teksta je bez oznake izvora.

optužnici se navode članci koje je objavljivao u *Spremnosti*, a “Kod odmjere kazne sud je uzeo kao olakotno neporočnost i strah od progona”.

Mirko Kus Nikolajev osuđen je na dvije godine lišenja slobode s prisilnim radom i pet godina gubitka građanskih prava, po čl. 3. toč. 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, te odveden u logor Zavod za prisilni rad Stara Gradiška.

Jednoj od niza molbi za pomilovanje, koje je podnosila supruga Ženka, bila je priložena izjava istaknutih znanstvenika i kulturnih radnika, kojom potvrđuju da im je poznat znanstveni rad Mirka Kusa Nikolajeva na području etnologije, antropologije, sociologije, te da taj rad cijene kao vrijedan prilog hrvatskoj znanosti, kao i njegov pozitivan i uspješan rad u Etnografskom muzeju, koji je bio prekinut otpustom iz službe za vrijeme Aleksandrove diktature, kao i njegov prosvjetni i organizatorski rad u Radničkoj komori u Zagrebu, niz predavanja održanih u Zagrebu i pokrajini u razdoblju od 1934. do 1941. kada je taj rad bio prekinut dolaskom ustaša na vlast. Izjavu su potpisali Albert Bazala, Antun Barac, Miho Barada, Grga Novak, Josip Torbarina, Viktor Hoffiler, Rikard Podhorski, Fran Tučan, Marijana Gušić, Zdenko Vinski, Ljubo Karaman, Aleksandar Ugrenović (nedatirano), te istovjetnu izjavu od 29. listopada 1948. potpisali su Milovan Gavazzi, Josip Matasović i Vladimir Tkalčić.²⁹

Međutim, nikakve molbe ni žalbe nisu urodile plodom. Prije samog isteka kazne u svibnju 1947. godine ponovno je otvorena istraga radi krivičnih djela koja nisu bila obuhvaćena optužnicom iz 1946. godine. Drugom osuđom od 19. lipnja 1948. “osuđen /je/ na jedinstvenu kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od jedanaest godina i kaznu gubitka građanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja te gubitka državne i javne službe u trajanju od pet godina”. Ovu osudu donio je Vrhovni sud Republike Hrvatske “cijeneći društvenu opasnost optuženog ... /te je/ naročito podvukao, da je optuženi svoju funkciju u radničkoj komori /prije rata/ i svoj utjecaj kao publicista koristio u skroz negativne svrhe t. j. za razbijanje jedinstva radničke klase, a istovremeno i širenje fašističkih ideja, čime je nedvojbeno slabio otpornost naroda protiv fašističkog nadiranja u našu zemlju i pripremao fašizaciju zemlje i porobljavanje naših naroda...”³⁰

Proširenje optužnice za “razbijanje jedinstva radničke klase” prije rata otkriva pravu pozadinu tog procesa, obračun komunista-boljševika sa svojim starim protivnikom, trockistom.³¹ U optužnici je, među ostalim doka-

²⁹ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva, Sudski dokumenti.

³⁰ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva, Sudski dokumenti. Rješenje Vrhovnog suda RH u Zagrebu, I. Kr. 498/50-3, od 21. 4. 1950. kojim se odbacuje prijedlog Okružnog suda u Zagrebu za izvanredno ublažavanje kazne osuđenog dr. M. K. N.

³¹ Mnogo godina kasnije, dr. Pero Damjanović, urednik *Sabраниh djela Josipa Broza Tita*, u svojoj napomeni prvi put rehabilitira tzv. trockiste: “Troćkizmom se označavao svaki oblik slobodnije kritike, slabljenja discipline u komunističkoj partiji, nebudnost prema klasnom protivniku i slično. U to vrijeme često su i dobronamjerni ljudi žigosani kao troćkisti”. Vidi: Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, tom V, Beograd 1978., 215. Međutim, u registru imena Damjanović, n. dj., 303, ponavlja stare optužbe protiv M. K. N. i dodaje nove, nikada dokazane tvrdnje, koje se onda nekritički preuzimaju dalje.

zima o profašističkoj djelatnosti Kusa, naveden njegov članak o nordijskom podrijetlu starohrvatskog pletera, u kojem je zastupao svoje, već i prije rata objavljeno, mišljenje o prvobitno simboličkom značenju pletera.³² U članku je naveo teorije više autora o tom problemu, od Josefa Strzygowskog do Ljube Karamana i povjesničara J. Böhlera i H. Würtha koji su posebno istraživali simbolički sadržaj ornamenta i ornamentalnih znakova. U optužnici je posebno istaknuta kao optužujuća tvrdnja Kusa Nikolajeva da se simboličko značenje ornamenata i ornamentalnih znakova u naše vrijeme izgubilo, a sačuvalo u starogermanskim runama, te njegovo slaganje s teorijom Strzygowskog o nordijskom (npr. keltskom) podrijetlu pletera, odnosno s teorijom o mogućim pretpovijesnim vezama naroda nordijske rase i iranskih Hrvata.

Kus Nikolajev nastavio je izdržavati kaznu u zatvoru Stara Gradiška i na kraju u Srijemskoj Mitrovici. U kaznionici je držao političko - sociološki tečaj, predavanja, vodio čitav kulturno - prosvjetni rad, uređivao zatvorski list *Prosvjetnik* i u njemu pisao prikaze novih knjiga.³³ Ipak je sudu dostavljena negativna karakteristika o vladanju osuđenog Kusa.

Nakon pet i pol godina izdržavanja kazne, 11. travnja 1951. pušten je na uvjetnu slobodu. Bila je to posljedica direktne intervencije Uptonia Sinclairea, američkog pisca i socijalista čiji je prevodilac bio Kus Nikolajev i zastupnik izdavačkih prava. Sinclair je uputio pismo Josipu Brozu Titu: "Pred godinu ili dvije pisao sam vam o slučaju prof. Kus Nikolajeva koji je u zatvoru u vašoj zemlji i tražio sam vašu milost. Pišem ponovno, jer je ovo vrijeme pomirenja između vas i socijalističkog svijeta..."³⁴ U vrijeme opće i ekonomske blokade Jugoslavije, kada su se tražili zajmovi od SAD-a, Tito se nije mogao ni smio oglušiti o Sinclaireovo pismo.

Uvjetni otpust trajao je do 15. listopada 1956., tj. do isteka kazne, a zatim još pet godina gubitka građanskih prava. I kada konačno Kus Nikolajev 1958. godine podnosi molbu za pomilovanje zbog gubitka građanskih prava, ponovno je odbijen.

U kakvim okolnostima je živio nakon izlaska iz robije svjedoči njegovo pismo dr. Vladimiru Bakariću u kojem ga moli za posredovanje radi zaposlenja: "... pokušao /sam/ naći zaposlenje: Institut za narodnu umjetnost, Etnografski muzej, Konzervatorski ured, Antropološki institut, Leksikografski zavod, JAZU, Radio stanica, Državni oglasni zavod. – čak ni pokušaji da nađem zaradu kao prevodilac (Izdavačko poduzeće Glas rada,

³² Mirko KUS NIKOLAJEV, "Nordijsko podrijetlo starohrvatskog pletenca. Pletenac se razvio simbolički iz ideograma zmije", *Spremnost*, br. 7., 1942., 7.

³³ Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, Zbirka dok. građe II, HPM/MRNH inv. br. 8932, list *Prosvjetnik*, izd. Zavod za prisilni rad Stara Gradiška, Tisak zavodske tiskare, Stara Gradiška, br. 1, od 1. svibnja 1946.; autori pojedinih priloga u listu su dr. Tihomil Drezga, A. Marendić, M. K. Mačković, prof. dr. Mile Budak (liječnik), dr. Niko Duboković i kao autor likovnih priloga kipar Rudolf Švagel Lešić; vidi u: Dolores IVANUŠA, "List Prosvjetnik, glasilo kažnjenika Stare Gradiške iz 1946. godine", *Vijesti muzealaca i konzervatora*, Hrvatsko muzejsko društvo, br. 1-4, 1999., 42-46.

³⁴ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kusa Nikolajeva, Pisma Uptonia Sinclairea maršalu Titu od 16. 4. 1949. i od 3. 2. 1951. (kopije pisama dostavljene supruzi Zenki Kus).

Seljačka sloga, Vjesnik) nisu uspjeli. – Činjenica je, radi toga sam i suđen, da sam bio protivnik boljševizma (naročito u njegovoj staljinističkoj formi), da sam prema tome bio i protivnik KPJ dok je bila na liniji staljinizma i da sam kao socijaldemokrat zastupao krajnje desničarsko gledanje (neosocijalizam, učenje Hendrika de Mana). Ta moja posmatranja, u našim današnjim okolnostima imaju jedva još povijesno značenje i ja sam ih konačno isku-pio sa svojom kaznom... Ja već skoro dvije godine živim bez zanimanja i dohodaka, uzdržavan od svoje žene, čiji su dohoci vrlo skromni i ne vidim mogućnost da se to stanje riješi.”³⁵

Jedno je vrijeme radio kao honorarni urednik u Nakladnom zavodu Seljačka sloga, a zatim je otpušten kao nepotreban. Od 1955. godine radi kao honorarni knjižničar u poduzeću Birotehnika, a kasnije postaje i urednik njihovih izdanja i predavač.

U nemogućnosti objavljivanja u Hrvatskoj, svoje članke i rasprave etnološkog karaktera objavljuje u stručnim časopisima u Ljubljani, Parizu, Londonu, Wiesbadenu, Frankfurtu, Braunschweigu i Beču.³⁶

Iako je bio već više od dva desetljeća izvan muzejske struke, prati inozemnu muzejsku stručnu literaturu. Piše o potrebnom odnosu izloženih predmeta s prikazom čovjekove životne sredine u kojoj su nastali, odnosno o potrebi isticanja ekološkog momenta.

Godine 1960. bio je pozvan na Internacionalni kongres antropologa i etnologa u Parizu, ali odlazak mu nije omogućen. Poziv na kongres u Moskvi 1964. stigao je tri godine nakon njegove smrti.

Mirko Kus Nikolajev umro je 18. ožujka 1961. u Zagrebu, u 65. godini života, usamljen, nepriznat i skoro nepoznat novim generacijama muzealaca, etnologa i sociologa. Jedini nekrolog koji je o njemu napisan, napisala je njegova supruga Ženka.³⁷ U nekrologu navodi da je Kus Nikolajev do posljednjeg dana dotjerivao rukopis “Od neolitika do baroka”, koje označava kao njegovo životno djelo, no taj tekst do sada nisam uspjela pronaći u njegovoj ostavštini. U ostavštini, u rukopisu, nalazi se tekst “Problemi političke etnologije” u kojem se osvrće na knjigu W. E. Mühlmanna o rasama i narodima (9 .str.) i tekst bez naslova o hrvatskim običajima na 51 stranici.

Znanstveni i publicistički rad dr. Mirka Kusa Nikolajeva na području etnologije i sociologije još uvijek čeka svoju cjelovitu obradu i valorizaciju. Rehabilitaciju znanstvenog rada Mirka Kusa Nikolajeva na području sociologije, koliko je to bilo moguće u tadašnjim prilikama, započeo je još 1979. Božidar Jakšić, reagirajući na tekstove V. Kaležića i Milana Mitrovića.³⁸ Tri

³⁵ NSK, Zbirka rukopisa, Ostavština M. Kus Nikolajeva, Pismo dr. Mirka Kusa Nikolajeva upućeno 25. veljače 1953. dr. Vladimiru Bakariću.

³⁶ Izbor bibliografije M. Kusa Nikolajeva iz muzeologije, etnologije, antropologije i likovne umjetnosti vidi tekstu: Dolores IVANUŠA, “Muzealac, etnolog i sociolog dr. Mirko Kus Nikolajev (Zagreb, 11.5.1896.-18.3.1961.)”, *Vijesti muzealaca. i konzervatora*, Hrvatsko muzejsko društvo, Zagreb 1999., br. 1-4, 27.-41.

³⁷ Ženka KUS, “Mirko Kus Nikolajev (11. V. 1896. – 18. III. 1961.)”, *Etnološki pregled*, Beograd 1961., br. 3, 146.-148.

³⁸ Božidar JAKŠIĆ, “Jedan problem jugoslavenske literature i zla sudbina Mirka Kus Nikolajeva”, *Sociološki pregled*, Beograd, 2/1979., 79.-88.

godine kasnije Zlatko Gašparović pišući o Mirku Kusu Nikolajevu, svoj prikaz završava ocjenom: "Njegov je glavni doprinos taj što je pokazao da je sociološki pristup moguć na širokom području proučavanja, ukazujući da se svaki problem, ma kako bio svojstven, može obraditi sa sociološkog stanovišta, pa je njegovo uporno nastojanje mnogo pridonijelo afirmaciji sociologije kod nas prije rata".³⁹

Autor teksta u Hrvatskom leksikonu označava Mirka Kusa Nikolajeva kao jednog od začetnika sociološke znanosti u Hrvatskoj, koji je istraživao antropometriju, odnos biologije i sociologije, sociologiju kulture, umjetnosti i književnosti, bavio se istraživanjem elitizma, a prvi je u Hrvatskoj prikazao učenja M. Stirnera, M. Webera i V. Pareta.⁴⁰

SUMMARY

BIOGRAPHY OF ETHNOLOGIST, SOCIOLOGIST AND JOURNALIST MIRKO KUS NIKOLAJEV (1896 – 1961)

Because of the political reasons Mirko Kus Nikolajev's life and work as well as his contribution to ethnology, sociology, museology was unknown and unresearched for five decades. He graduated and gained doctoral degree at the Philosophy faculty of the Zagreb University. He worked in the Zagreb Ethnographical Museum (1925-1933) and published many scientific and other articles covering various subjects from ethnology, museology, sociology etc. He had leftist political ideas, but was equally critical toward communism and fascism. For that reason both communists and state authorities were critical toward his activities. After the establishment of the Independent State of Croatia in April 1941 he was arrested several times, but managed to get a job in the library of the Main directorate for propaganda. He continued publishing articles on ethnology and sociology. After the war new communist authorities accused him for spreading of fascist ideas. He was imprisoned and released only in 1951 after the intervention of the American writer and socialist Upton Sinclair.

Key words: Mirko Kus Nikolajev, Ethnology, Sociology, Museology, Communism, Fascism

³⁹ Zlatko GAŠPAROVIĆ, "Mirko Kus-Nikolajev", *Sociološki leksikon*, Beograd 1982., 313.

⁴⁰ "Mirko Kus Nikolajev", *Hrvatski leksikon*, Zagreb, sv. 1, 1996., 666.